

Ebû Bekir el-Vâsıtî ve Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr gibi sûfilere göre Allah ile sâlik arasındaki ilk ve en kalın perde nefis ve benliktir. Sûfiler bu perdeyi fenâ ve mahv yoluyla kaldırmaya çalışmışlardır. Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre avam için nefse, halka ve dünyaya, havas içinse ibadete, sevaba ve kerâmete güvenmek perdedir (Herevî, s. 226). Kalbin mühürlenmiş olması kâfirler için, katılaşması münafıklar için, karar-ması da müminler için perdedir (Serrâc, s. 451). Bazı sûfilere göre dört hicab (dünya, nefis, halk ve şeytan), bazılarına göre yedi hicab (yeme içme, şehvet, çoluk çocuk tutkusu, mal ve makam hırsı, riya ve bencillik) vardır. İnsanda bu beşerî sıfatların baskın olmasına "istitâr" ve "ihticâb" denir.

"Allah'ın hicabı nurdur, bu hicabı açacak olsa zâtının nurları bütün varlıkları yakar" meâlindeki hadis (*Müsned*, IV, 401; Müslim, "İmân", 293; İbn Mâce, "Muḥaddime", 13) tasavvufî eserlerde, "Allah'ın nurdan ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır" şeklinde rivayet edilir (Gazzâlî, *Miḥkâtü'l-envâr*, s. 84; Necmeddîn-i Dâye, s. 310). Halvetiyye tarikatında seyrü sülûk yapılan yedi esmânın (lâ ilâhe illallah, Allah, hû, hay, hak, kayyûm, kâhhar) her birinin yetmiş bin perdesi vardır. Kâhhar esmâsını tamamlayarak nefis-i kâmile makamına erişen sâlike yetmiş bin hicab açılmış olur. Yukarıdaki hadis sûfilerce çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bir yoruma göre madde ve insanın kötü huyları zulmânî, iyi huyları, ibadetleri ve Allah'ın tecellileri nûrânî birer perdedir. Hak'ın her bir tecellisi aynı zamanda onun bir üstündeki tecelliyi örten nûrânî perdedir (Aynülkudât el-Hemedânî, s. 102).

Bazılarına göre nefis, kalp, akıl, ruh ve hafînin her birinin kendine has bir perdesi vardır. Nefsin perdesi arzular, kalbin perdesi Hak'tan başkasını düşünme, aklın perdesi mâkuller, ruhun perdesi temaşa, hafînin perdesi de ilâhî azamet ve kibriyâdır (Tehânevî, I, 304). İlâhî hakikatlerin anlaşılmasına taklît perdesi engel olur. Mezheplerine taassup derecesinde bağlı olanlar dinî gerçekleri kavrayamazlar. Hz. İbrâhim'in yıldızları, ayı ve güneşi görüp bunlara rabbim demesi nûrânî perdeleri görmesinden ibarettir (Gazzâlî, *İhyâ*, III, 12, 13, 395; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, I, 117-120).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, sonsuz olan ilâhî isimlerin her birinin bir üsttekine perde teşkil ettiğini, nefsin karanlık perdelerini riyâzetle aşan bir sâlikin nur perde-

lerinde de yükselmesi gerektiğini belirtmiştir (*el-Fütûḥât*, II, 159; III, 65-68, 86). İbnü'l-Arabî'nin takipçilerinden Kâşânî hicabı, "ilâhî tecellileri kabule engel olacak şekilde maddî sûretlerin kalbe yerleşmesi" şeklinde tarif etmiş ve genellikle bu tarif kabul edilmiştir.

Ölen veya ölmek üzere bulunan bir kimse perde açıldığı için gerçeği çıplak olarak görür (bk. Kâf 50/23; krş. Kehf 18/101). İnsanla gayb âlemi arasında bulunan perde ölümle kalkar. Mutasavvıflar, "ölmeden önce ölmek" suretiyle bu perdenin açılmasının mümkün olduğuna inanırlar. Bu yoldan perdenin açılmasına "keşf", bu mertebeye erip gaybın esrarına vâkıf olana "mükâşif" (ehl-i keşf, ehl-i mükâşefe) denir.

Mutasavvıflar Hak'la veya ilâhî hakikatla arasında perde bulunan, bu yüzden ilâhî gerçeklerin özüne nüfuz edemeyen âlimlere ve hatta bazı mutasavvıflara "mahcub" (perdeli) derler. Hücûrî, eserine *Keşfü'l-mahcûb* adını vermesinin sebebini açıklarken mahcubların önünde var olan perdenin mükâşefe ehlinin önünde bulunmadığını ifade eder (*Keşfü'l-mahcûb*, s. 78). Gazzâlî mahcubları üçe ayırır: Önerine yalnız karanlık perdesi çekilenler, karanlık-nur karışımı perde çekilenler, saf nurdan perde çekilenler. Birinciler tabiat ve maddeden başka bir şey görmeyen inkârcılar, ikinciler bâtil bir dinin veya mezhebin mensupları, üçüncüler ise filozoflardır. Zaman zaman peygamber ve velîlerin önüne de nûrânî perdeler çekilir, ancak bu onlar için ilâhî bir lutuftur; zira sürekli olarak ilâhî nurlara muhatap olmaya hiç kimsenin gücü yetmez. Nitekim Hz. Peygamber, "Bazan kalbimi bir perde örter, onu kaldırmak için yüz defa istiğfar ederim" (Müslim, "Zikir", 41; Ebû Dâvûd, "Vitr", 26) meâlindeki hadislerle buna işaret etmiştir (Gazzâlî, *İhyâ*, III, 11, 12, 395). Tasavvuf'ta bu perdeye "gayn", diğer üç perdeye de "reyn" denilmiştir (Hücûrî, s. 79).

Fenâ makamına eren sâlik hakiki ve yegâne fâilîn Allah olduğunu kavrar. Bu makamda olanlar, bütün varlıkların yapıp etmelerini gölge oyununda perdeye yansıyan görüntülere benzettirler. Sûfî şairler tarafından öteden beri kullanılan bu teşbih üzerinde İbnü'l-Arabî geniş olarak durmuş (*el-Fütûḥât*, II, 159; III, 65, bab 317, 86), bazı mutasavvıflar Karagöz oyunundaki perdeyi tasavvufî açıdan yorumlamışlardır (Konuk, *Fusûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi* [haz. Tahralı - Eraydın], Tahralı'nın önsözü, III, 44-63).

"Hicâb-ı İzzet" denilen bir perde ile örtülü olduğundan Hak'ın zâtı bilinemez ve kühnâ idrak edilemez; bu perde keşifle açılmaz. Burada sadece hayret söz konusu olur. Hâce Abdullah Herevî izzet hicabını "O'nun O'luğu" (Hak'ın mahiyeti) şeklinde açıklamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 304; *Müsned*, IV, 401; Müslim, "İmân", 77, 293, "Zikir", 41; İbn Mâce, "Muḥaddime", 13; Ebû Dâvûd, "Vitr", 26; Nifferî, *el-Mevâkıf ve'l-muḥâtabât*, Kahire 1935, s. 53-55; Serrâc, *el-Lüma*, s. 428, 451; Süle-mî, *Ṭabakât*, s. 18, 22, 51, 70; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 224; Hücûrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 78, 79; Herevî, *Ṭabakât*, s. 106, 108, 226; Gazzâlî, *İhyâ*, III, 11, 12, 13, 395; a.mlf., *Miḥkâtü'l-envâr* (nşr. Ebû'l-Alâ el-Affî), Kahire 1383/1964, s. 84; Aynülkudât el-Hemedânî, *Temhîdât* (nşr. Affî Useyrân), Tahran 1962, s. 29, 40, 102, 106; Attâr, *Tezkiretül-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1985, s. 113; Baklî, *Şerh-i Şaḥiyyât*, s. 572; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, II, 159; III, 65-68, 86; Necmeddîn-i Dâye, *Miḥkâtü'l-ibâd*, Tahran 1366, s. 101, 310, 663; Aziz Nesefî, *Kitâbü'l-İnsânî'l-kâmil* (nşr. Mari-yan Mülé), Tahran 1362 hş., s. 97, 566; Saîdüs-din Saîd Fergânî, *Meşârikü'd-derârî* (nşr. Seyyid Celâleddin Âştîyânî), Tahran 1357, s. 717; Kâşânî, *İşlâḥâtü's-şuḥḥiyye*, s. 57, 99-100, 168; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 39; Abdurrahmân-i Câmî, *Levâmî* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1360 hş., s. 32; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 182; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhî'l-bâliğa* (nşr. Seyyid Sâbik), Bağdad, ts. (Mektebetü'l-Müsen-na), I, 117-120; *Risâle-i Bahâiyye*, İstanbul 1308; Seyyid Sâdık-ı Güherî, *Şerh-i İşlâḥât-ı Taşavvuf*, Tahran 1368, IV, 164-179; Tomar-Halvetiyye, s. 32; Ahmed Avni Konuk, *Fusûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı - Selçuk Eraydın), İstanbul 1990, Mustafa Tahralı'nın önsözü, III, 44-63; Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s. 241; Dihhudâ, *Lugatnâme*, IX, 287-289; XIII, 191.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HİCÂBE (الحجابه)

Kâbe'nin bakımı,
kapısının ve anahtarlarının
muhafazası görevi.

Sözlükte "örtmek, birinin bir yere girmesine engel olmak" anlamına gelen hicâbe kelimesi terim olarak başta Kâbe'nin bakımı, kapısının ve anahtarlarının muhafazası ve kapısının belli zamanlarda ziyaretçilere açılması olmak üzere makâm-ı İbrâhim'in, hediye edilen kıymetli eşya ile iç ve dış örtülerin korunması ve bakımı gibi önemli hizmetleri ifade eder. Hicâbe kaynaklarda "Kâbe'ye hizmet etmek" anlamındaki sidâne ile (sedâne) birlikte de kullanılmıştır. Sidânenin Kâbe ile ilgili bütün hizmetleri, hicâbenin ise yalnız kapısıyla ilgili hizmetleri ifade ettiği de ileri sürülmektedir. Hicâbe görevinde

bulunanlara **hâcib** veya **sâdin** denilir; ayrıca bunlar **hacebî** nisbesiyle de anılmışlardır (Sem'ânî, II, 277).

Rivayetlere göre hicâbe görevi Hz. İsmâil'den bir nesil sonra Cürhümlüler'e, onlardan da Huzâalılar'a geçmişti ve reisleri Huleyl b. Hubşiyye tarafından yürütülüyordu. Huleyl'in kızı ile evlenen Kusay kayınpederinin ölümünden sonra Mekke'nin hâkimi oldu; dolayısıyla Kâbe'ye ve hacılara hizmet etme görevini de üstlendi. Kusay'ın vasiyetine uygun olarak yerini oğullarından Abdüddâr aldı ve böylece hicâbe de onun soyunun elinde babadan oğula sırasıyla Osman b. Abdüddâr, Abdülüzâ b. Osman, Ebû Talha (Ab-

dullah) b. Abdülüzâ, Talha b. Ebû Talha ve Osman b. Talha'ya intikal etti. Bu görev, Mekke'nin fethi sırasında Osman b. Talha'nın uhdesinde bulunuyor ve Kâbe'nin anahtarı da onun annesinde duruyordu. Hicâbenin Abdümenâfoğulları'nda olduğunu ve çekilen kura sonucu Hz. Peygamber'in büyük dedesi Hâşim b. Abdümenâf'a geçtiğini, onun ölümünden sonra soyuna intikal ettiğini, İslâmiyet'in doğuşu sırasında Benî Hâşim'in elinde bulunduğunu iddia edenler varsa da (*el-Kâ-mûsû'l-İslâmî*, II, 38) bu doğru değildir. Resûl-i Ekrem, Mekke'nin fethedildiği gün tavafin ardından Osman b. Talha'yı çağırdı ve Kâbe'nin kapısını açtırarak Beytulah'ı içerideki resim ve putlardan temizlettikten sonra Bilâl ve Üsâme ile birlikte içeri girip namaz kıldı (Buhârî, "Şalât", 81). Dışarıya çıktıktan sonra Abbas ve Hz. Ali, sikâye ile birlikte hicâbenin de kendilerine verilmesini istediler. Ancak Resûl-i Ekrem Kâbe'nin anahtarını onlara vermedi ve Osman b. Talha ile amcasının oğlu Şeybe b. Osman'ı çağırarak, "Gün iyilik ve vefa günüdür. Ey Ebû Talha oğulları! Emaneti kıyamete kadar sizde kalmak üzere alın; hicâbeyi sizden ancak zalimler geri alır" (İbn Sa'd, II, 137) dedi ve anahtarın ikisine teslim etti. Hz. Peygamber'in anahtarı sadece Osman b. Talha'ya verdiği de rivayet edilmektedir; ancak Osman b. Talha'dan sonra hicâbenin Şeybe b. Osman'a geçmesi ve tarih boyunca onun neslinde kalması dikkate alındığında anahtarın ikisine birlikte verilmiş olması ihtimali kuvvet kazanmaktadır. Resûl-i Ekrem'in anahtarı verirken elbisesiyle gizlediği ve onlara da bu yönde davranmaları tavsiyesinde bulunduğu belirtilmektedir. Anahtarın Abdüddâroğulları'na, "Allah size emanetleri ehline vermenizi emreder" (en-Nisâ 4/58) meâlindeki âyetin nüzûlünden sonra teslim edildiği de söylenmektedir (Taberî, V, 86-88). Öte yandan İbn Kuteybe ve İbn Hazm, Şeybe b. Osman'ın Osman b. Talha'nın oğlu olduğunu kaydediyorlarsa da (*el-Ma'ârif*, s. 70; *Cemhere*, s. 127) diğer kaynaklarda onun amcasının oğlu olduğu belirtilir ki doğrusu budur.

Osman b. Talha Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye döndü ve Resûlullah'ın vefatına kadar orada kaldı. Bu zaman zarfında hicâbe görevi Şeybe b. Osman ve oğulları ile kardeşi Vehb b. Osman tarafından yürütüldü; Osman b. Talha da geri dönünce onlara katıldı. Osman b. Talha'nın vefatı üzerine görevi Şeybe b. Osman ve onun ahfadı (Benî Şeybe) de-

vam ettirdi. İbn Kuteybe (ö. 276/889), Belâzûrî (ö. 279/892-93), İbn Abdülber en-Nemerî (ö. 463/1071), İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233), Kalkaşendî (ö. 821/1418) ve Eyüp Sabri Paşa (ö. 1308/1890), kendi zamanlarında hicâbenin Benî Şeybe tarafından yürütüldüğünü kaydetmektedirler; günümüzde de bu görev Şeybe ailesinin elindedir (Muhammed b. el-Alevî el-Abbâs, s. 125).

Hz. Peygamber Mekke'nin fethi sırasında yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir: "Dikkat edin! Kâbe'nin hizmeti (sidânetü'l-beyt) ve hacılara su temini (sikâye) dışında geçmişe ait bütün mefâhîr iddiası, kan ve mal davaları şu iki ayağımın altındadır" (*Müsned*, II, 36, 103).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hcb", "sdn" md.leri; *Müsned*, II, 11, 36, 103; III, 410; Buhârî, "Şalât", 81; Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 837-838; İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Abdüssettâr), I, 216-217; İbn Hişâm, *es-Sîre*², IV, 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 136-137; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 251-253; İbn Habib, *el-Muḥabber*, s. 17; Ezrakî, *Aḥbâru Mekke* (Melhas), I, 111, 114, 265-268; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 70, 575; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 53; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, V, 86-88; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 126-127; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), II, 712-713; Nâsir-ı Hüsrev, *Sefernâme* (trc. Abdülvehhab Tarzi), İstanbul 1967, s. 117-119; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 277; III, 486-487; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 70-71; İbn Kudâme, *et-Tebyîn fî ensâbi'l-Ḳureşiyîn* (nşr. M. Nâyif ed-Düleymî), Beyrut 1408/1988, s. 249-251; Muhibbüddin et-Taberî, *el-Ḳirâ li-kâşidi Ümmi'l-ḳurâ* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Kahire 1390/1970, s. 502 vd.; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1991, s. 310; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), IV, 450-451; *Tecrid Tercemesi*, II, 417-418; VI, 25; X, 311-312; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, V, 366-368; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 306-309, 968-969; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 248, 250; Muhammed b. el-Alevî el-Abbâs, *Fî Rihâbi'l-Beyti'l-Harâm*, Cidde 1979, s. 125; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VIII, 894; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), II, 894; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), I, 194-196; Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1991, II, 623; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 38; III, 282; G. Demombynes, "Şeybe", *İA*, XI, 458-460.

İBRAHİM SARIÇAM

HİCAZ (الحجاز)

Arabistan yarımadasında Kızıldeniz'in doğu sahili boyunca uzanan ve Haremeyn ile mikât yerlerini içine alan coğrafi bölge.

İslâm coğrafyacıları genellikle Hicaz'ı yarımada'nın önemli ve müstakil bir bölgesi olarak tanıtır (DİA, III, 248). Bölgeye Hicaz adının ne zaman verildiği kesin

Kâbe'nin kapısı ve anahtarı

